

УДК 338.432:33.056-022.51(477.51)

В.С. Садчиков, аспірант

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЧЕРНІГІВСЬКОГО РЕГІОНУ

У даній статті досліджено особливості розвитку малих аграрних підприємств у Чернігівській області та зроблено аналіз їх діяльності. Висвітлені основні напрямки подальшого розвитку малого підприємництва в аграрному секторі регіону.

Ключові слова: *мале аграрне підприємство, аграрний бізнес, фермерське господарство, малий бізнес, інвестиційна привабливість регіону, ринкова система, коефіцієнт зростання.*

В даній статті досліджені особливості розвитку малих аграрних підприємств в Чернігівській області і зроблено аналіз їх діяльності. Освітлені основні напрямки подальшого розвитку малого підприємництва в аграрному секторі регіону.

Ключевые слова: *малое аграрное предприятие, аграрный бизнес, фермерское хозяйство, малый бизнес, инвестиционная привлекательность региона, рыночная система, коэффициент роста.*

In this article investigated the features of small farms in the Chernihiv region and an analysis of their activities. Highlight the major directions of further development of small enterprises in the agricultural sector of the region.

Key words: *small agricultural company, agricultural business, farm, small business, investment attractiveness of the region, the market system, the rate of growth.*

Постановка проблеми. Малий бізнес відіграє значну роль в економіці кожної країни, оскільки саме він забезпечує зростання кількості робочих місць та зниження рівня безробіття в державі; малі підприємства є осередком інноваційних технологій у всьому світі, вони є більш інвестиційно-привабливими з точки зору вкладення коштів.

Не так давно державна стратегія України передбачала захист найбільш слабких регіонів за допомогою дотацій субвенцій і цільового фінансування.

На сьогодні курс державної регіональної підтримки дещо змінився, оскільки було прийнято рішення змінити економічну стратегію держави з підтримки регіональної економіки на саморозвиток всіх регіонів України.

Відповідно реалізація такого економічного курсу розвитку регіонів потребує нових змін, враховуючи активізацію підприємницької діяльності в регіонах і покращання ділової активності економічно-проблемних регіонів, до яких входить і Чернігівська область.

Вагомий внесок у нові зміни економічної політики держави вносить малий бізнес, оскільки він вдало співпрацює зі всіма видами бізнесу, тому заслуговує на більш детальне вивчення, аналіз і оцінку своєї діяльності як важливий системний компонент економічного розвитку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблеми розвитку та функціонування малого підприємництва в аграрному секторі економіки в останні роки приділяють увагу значна кількість вітчизняних і іноземних учених. Вагомий внесок у вивчення цієї теми зробили І.Г. Мацуров, А.В. Яценко, Д.Л. Коляденко, С.І. Бондар, В.Б. Афанасьєв та інші.

Незважаючи на значну кількість досліджень з цієї теми, діяльність малих підприємств в аграрній сфері залишається недостатньо вивченою у регіональному аспекті.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Об'єктивна потреба у розвитку малого підприємництва обумовлена його здатністю вирішувати водночас декілька проблем: забезпечення соціальної стабільності у суспільстві, створення робочих місць, диверсифікований розвиток територій, виробництво конкурентоспроможної продукції, зростання ВВП тощо. В Україні значення малого підприємництва посилюється необхідністю у сталому розвитку сільських територій та гарантуванні продовольчої безпеки держави.

Стан малого підприємництва України свідчить про необхідність здійснення кардинальних кроків з його розвитку. Тому існує нагальна потреба аналізу чинників, що стримують розвиток малого підприємництва та обґрунтування адекватних напрямів активізації цього розвитку [1].

Мета статті. Головною метою цієї статті є аналіз діяльності малих підприємств аграрного сектору економіки Чернігівської області та прогнозування основних напрямів їх подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Мале підприємництво охоплює велику кількість дрібних власників, які визначають, яким буде соціально-економічний і політичний розвиток держави в майбутньому.

Малий і середній бізнес в Україні важко назвати двигунами економіки. Однак їхній реальний внесок у ВВП — лише близько 14 %. В Європі цей показник вищий у кілька разів. У Данії, наприклад, суб'єкти малого бізнесу щорічно виробляють 80 % національного продукту, в Італії – 60 %, а середній внесок таких підприємств в економіку Західної Європи – 63-67 %. Так, за кількістю малих підприємств українські регіони в середньому відстають від США в 9,3 рази, від Японії – в 7,7 рази, від Італії – в 4,7 рази; за часткою внеску малих підприємств у ВВП українські підприємства відстають від Франції в 5,6 рази, від США – в 1,7 рази; за часткою зайнятих у малому бізнесі відрізняються в меншу сторону від Японії в 8,1 рази, від Італії – в 7,6 рази, від США й Франції – в 5,6 рази [4]. Попри збільшення доходів українського малого бізнесу (починаючи з 2000 року) його частка у ВВП не тільки не зростає, а неухильно знижується. Світова практика довела, що малий бізнес відіграє важливу, а в деяких розвинених країнах навіть домінуючу роль у функціонуванні економіки. За даними Організації Об'єднаних Націй (ООН) у світі налічується 53-55 млн малих підприємств, а малим бізнесом зайнято близько 50 % населення. В останні десятиліття в межах стратегічних програм модернізації господарських систем різних держав, що відрізняються за рівнем соціально-економічного розвитку, незмінно визнавалася необхідність активізації малого бізнесу, оскільки малі й середні підприємства є важливою частиною господарської структури, що підвищує її гнучкість, адаптивність, зміцнює соціальну стабільність.

Європа обрала малий бізнес двигуном економіки, насамперед, із огляду на його природу. Великі корпорації працюють на усередненого, уніфікованого покупця, малий же бізнес заповнює ланки, продаючи продукцію та послуги, виробництво яких невеликим гравцям. Найбільш жорсткий і безкомпромісний конкурентний відбір іде саме на рівні малого бізнесу. Близько 80 % малих підприємств існують рік-два. Виживають у конкурентній боротьбі найсильніші і найбільш корисні для суспільства. Тому, з одного боку, лише малий бізнес може забезпечити країні саме ту економіку, якої вона потребує, а з іншого — саме малий бізнес є найуразливішим і потребує захисту з боку держави. У країнах, котрі це розуміють, і з економікою все гаразд [2].

Відповідно до чинного законодавства, малими визначаються підприємства, у яких середня чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує 50 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції за цей період не перевищує 70 млн грн [5].

Малі аграрні підприємства – це підприємства, площа сільськогосподарських угідь яких у рослинництві становить менше 100 га, і які у тваринництві утримують менше 30 голів великої рогатої худоби, до 30 голів свиней та овець, а також до 2 тис. голів птиці [6; 7].

Статистичні спостереження засвідчують, що роль малого бізнесу за основними параметрами розвитку регіонів України значно нижче, ніж за кордоном.

Мале підприємництво є найбільш динамічним елементом структури національного господарства. Його роль у житті суспільства при ринковій системі господарювання полягає в тому, що воно:

- є одним із провідних секторів економіки;
- формується на засадах дрібнотоварного виробництва;
- визначає темпи економічного розвитку, структуру та якісну характеристику ВВП;
- здійснює структурну перебудову економіки, характеризується швидкою окупністю витрат, свободою ринкового вибору;

- забезпечує насичення ринку споживчими товарами і послугами повсякденного користування, а отже, і попиту, реалізацію інновацій, додаткові робочі місця;
- має високу мобільність, раціональні форми управління;
- формує новий соціальний прошарок підприємців-власників;
- сприяє послабленню монополізму, розвитку конкуренції.

Місце малого підприємництва в національній економіці найкраще проявляється через його функції. У стабільній ринковій економіці це функції:

- формування конкурентного середовища;
- надання гнучкості ринковій економіці;
- сприяння швидкому розвитку НТП;
- поглинання надлишкової робочої сили під час циклічних спадів та структурних зрушень економіки, створення нових робочих місць;
- пом'якшення соціальної напруги і демократизації ринкових відносин завдяки формуванню середнього класу в суспільстві.

Разом з тим під час реформування соціально-економічної системи мале підприємництво виконує й інші специфічні функції:

- сприяє формуванню численних суб'єктів ринкового господарства, насамперед недержавного сектору економіки, через стимулювання ділової активності населення і народження нової соціальної верстви підприємців-власників, які становлять соціальну базу економічних реформ;
- сприяє процесам первісної демонополізації, приватизації та роздержавлення економіки, стимулювання розвитку економічної конкуренції;
- вивільнює державний сектор від виробництва нерентабельної для нього дрібно-серійної та штучної продукції і тим самим підвищує ефективність діяльності великих підприємств, великого підприємництва;
- надає робочі місця вивільненим з державного сектору верствам населення, сприяючи подоланню прихованого безробіття;
- насичує національний ринок та активізує споживчий попит [3].

Для аналізу діяльності малих аграрних підприємств області виокремимо основні показники їх діяльності, до яких можна віднести: кількість діючих малих аграрних підприємств на 10 тис. осіб наявного населення, чисельність зайнятих на них робітників, обсяг реалізованої цими підприємствами продукції та валові капітальні інвестиції [1].

Динаміка основних показників діяльності суб'єктів малого підприємництва в аграрному секторі Чернігівської області за 2008-2011 роки відображена на рис. 1.

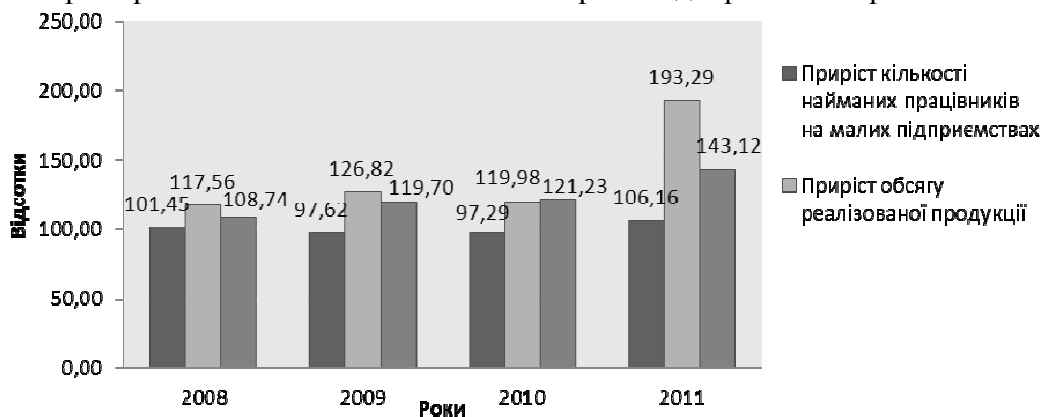

Рис. 1. Темпи приросту основних показників діяльності суб'єктів малого підприємництва в аграрному секторі Чернігівської області за 2008-2011 роки

Можна зауважити, що зниження чисельності працівників у 2009-2010 рр. може бути пояснено погіршенням умов бізнесу у сфері аграрного виробництва у зв'язку з фінансовою кризою. Приріст обсягів реалізації продукції засвідчує стійкість малих аграрних підприємств. Досить серйозне економічне пожвавлення відбувається у 2011 році, оскільки економіка держави починає "відтаювати" після кризових процесів.

Можна виділити один фактор, який, на нашу думку, вплинув на зростання обсягів реалізованої продукції - це поступове зростання інвестицій у малі аграрні підприємства протягом досліджуваного періоду.

Основні показники діяльності малих аграрних підприємств області наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Показники розвитку малих аграрних підприємств Чернігівської області за 2008-2011 роки

Показники	2008	2009	2010	2011
Кількість найманих працівників на малих підприємствах, осіб	7147	6977	6788	7206
Обсяг реалізованої продукції, млн грн	300,99	381,73	457,99	885,27
Питома вага робітників малих аграрних підприємств у чисельності зайнятих у малому підприємстві, %	17,23	17,62	17,69	18,70
Питома вага обсягів реалізації малих аграрних підприємств у обсягах реалізації малих суб'єктів підприємства, %	5,95	7,96	8,55	14,71
Середньомісячна заробітна плата найманих працівників, грн	559,49	669,70	811,89	1162,00

Наведені дані в таблиці 1 засвідчують, що незважаючи на економічну нестабільність і високу конкуренцію, в середньому щорічно спостерігається збільшення кількості малих аграрних підприємств на 5-6 %, при цьому зростає чисельність працівників, але вже після кризового періоду. У кризовий період кількість працюючих значно скорочувалась, особливо у 2009 і 2010 роках.

Зниження чисельності працівників пояснюється тим, що в аграрному секторі регіону існує неофіційна зайнятість населення.

Найбільша концентрація робітників аграрних підприємств області спостерігається у таких районах: Прилуцький, Варвинський, Куликівський, Бобровицький, Ніжинський, Бахмацький та Борзнянський.

Для оцінки позитивних тенденцій до збільшення обсягів реалізованої продукції малими аграрними підприємствами Чернігівської області здійснимо визначення інтенсивності розвитку обсягів реалізації продукції, робіт та послуг у 2008-2009 роках і 2010-2011 роках на основі коефіцієнта зростання [8].

Коефіцієнт зростання – це відношення наступних показників до попередніх, з якими їх порівнюють. Він збігається з поняттям, вивченим раніше, – відносною величиною динаміки – і показує інтенсивність зміни рівнів ряду.

Коефіцієнти зростання позначають буквою К і вимірюють у коефіцієнтах або у відсотках множенням коефіцієнта на 100 %.

Якщо коефіцієнт зростання певного рівня більший за одиницю ($K > 1$), то це свідчить про зростання рівня, якщо $K < 1$ – про зниження.

Коефіцієнти зростання обчислюються за формулами:

$$K_i = \frac{y_i}{y_0} - \text{базисні коефіцієнти зростання,}$$

$$K_i = \frac{y_i}{y_{i-1}} - \text{ланцюгові коефіцієнти зростання.}$$

Між ланцюговими і базисними коефіцієнтами зростання існує мультиплікативний зв'язок.

$$K_1 \cdot K_2 \cdot K_3 \cdot \dots \cdot K_n = \frac{y_n}{y_0},$$

де $K_1, K_2, K_3, \dots, K_n$ – ланцюгові коефіцієнти зростання.

Отже, базисний коефіцієнт зростання K_n можна обчислити як добуток n ланцюгових коефіцієнтів зростання.

$$K_{\text{зрост}} = \frac{T_{2010-2011}}{T_{2008-2009}},$$

де $T_{2010-2011}$ – середній обсяг реалізованої продукції за 2010-2011 роки;

$T_{2008-2009}$ – середній обсяг реалізованої продукції за 2008-2009 роки.

Тобто, у середньому спостерігається зростання обсягу реалізованої продукції на 23,5 %. Це пов'язано з тим, що в області є невелика кількість великих підприємств, тому основна частина виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції припадає саме на малий бізнес.

Оцінюючи розвиток малих аграрних підприємств області в цілому, можемо спостерігати непропорційний розподіл малих підприємств за видами економічної діяльності.

Динаміка основних показників діяльності малих підприємств за видами економічної діяльності у 2010 році по Чернігівській області представлена в таблиці 2.

Таблиця 2

Основні показники діяльності малих підприємств за видами економічної діяльності у 2010 році по Чернігівській області

Показник	Кількість найманих робітників, осіб	Середньомісячна зарплата, грн	Обсяг реалізованої продукції, тис. грн
Усього	38381,00	997,86	5354111,70
У тому числі:			
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	6788,00	811,89	457986,90
Промисловість	7456,00	953,05	639820,20
Будівництво	4019,00	1106,83	256382,60
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	9142,00	1015,67	3189368,90
Діяльність готелів та ресторанів	1056,00	844,46	54638,20
Діяльність транспорту та зв'язку	2306,00	997,61	275774,40
Фінансова діяльність	302,00	1146,94	33525,70
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	5324,00	1203,46	375251,30
Освіта	122,00	1419,33	3546,00
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	352,00	888,00	13837,30
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	1456,00	1015,00	51810,10

Як ми можемо бачити із таблиці 2, за обсягом реалізації продукції значна частина малого підприємництва зайнята у торгівлі, промисловості, ремонті автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку, а також в оптовій торгівлі і сільському господарстві.

Якщо взяти до уваги кількість працівників, то можемо побачити таку тенденцію: велика кількість працівників працює у будівництві, промисловості, торгівлі і сільському господарстві. Найбільші заробітні плати у таких галузях, як: освіта, будівництво, промисловість, торгівля, фінансова сфера, операції з нерухомим майном.

Відповідні результати таблиці 2 відобразимо на рис. 2.

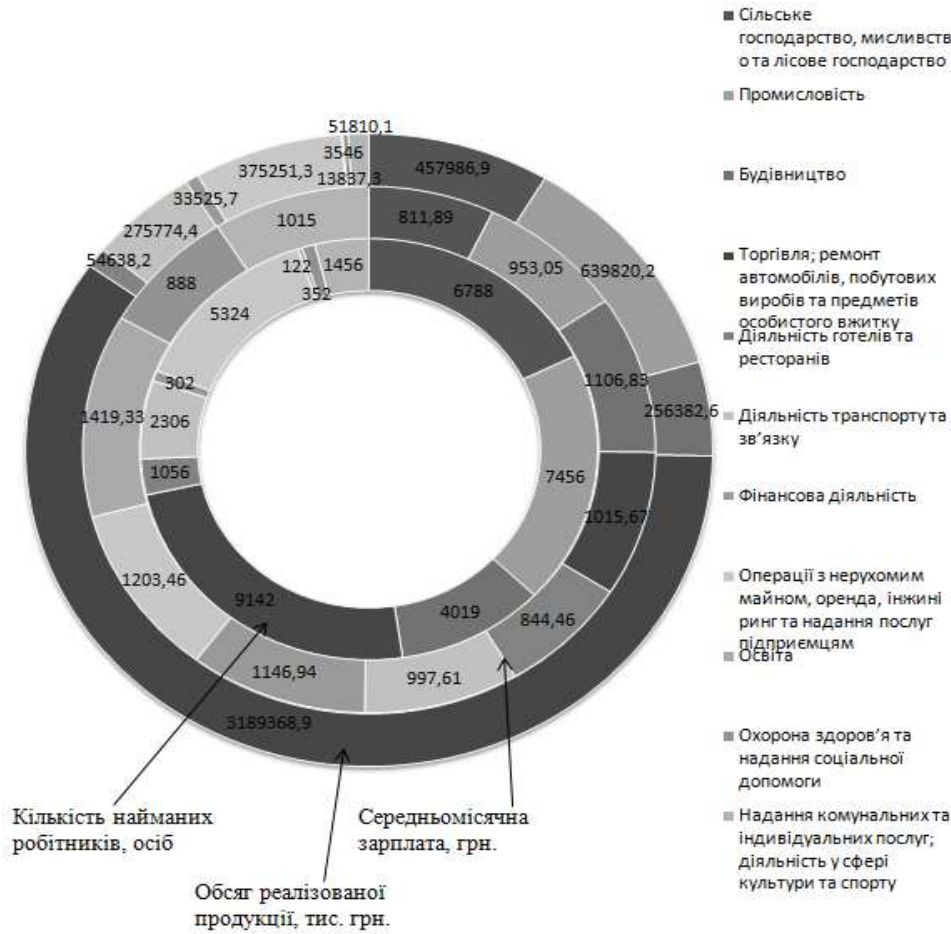

Рис. 2. Основні показники діяльності малих підприємств за видами економічної діяльності у 2010 році по Чернігівській області

Отже, можна стверджувати, що майже за всіма критеріями, вказаними вище, сільське господарство відстає від провідних галузей розвитку регіону. Особливо це стосується заробітної плати і зайнятості населення, оскільки в цьому виді діяльності кількість працюючих залежить від економічної успішності, фінансової стабільності і рентабельності малого аграрного підприємства. Коли ж ці критерії не виконуються, розвиток малого аграрного підприємництва занепадає, особливо в кризові часи.

Висновки і пропозиції. Результати дослідження вказують на такі результати:

- низький обсяг інвестицій порівняно з загальним обсягом інвестицій у малі підприємства області;
- рівень продуктивності праці значно нижчий, ніж в інших сферах економічної діяльності регіону;
- рівень заробітних плат нижчий за середньомісячний по регіону;
- кількість найманих робітників залежить від неофіційної зайнятості населення, тому показники зайнятості є завищеними та сильно відрізняються від реальних.

Основні напрямки подальшого розвитку малих аграрних підприємств такі:

- підвищення рівня продуктивності праці за рахунок покращання умов праці, мотивації, використання досягнень науково-технічного прогресу;
- стимулювання інвестицій у малий бізнес за рахунок створення нового економічно привабливого середовища розвитку;

– держава повинна законодавчо закріпити підтримку малого підприємництва в аграрній сфері і купувати продукцію малих підприємств з метою підтримки національного товаровиробника;

– створення кращих умов реалізації продукції і підвищення заробітної плати працівникам з метою створення економічно вигідних умов зайнятості населення.

Список використаних джерел

1. *Адамов Б. І.* Малий бізнес України: дороговкази поступу : монографія / Б. І. Адамов, О. І. Амоша, В. І. Ляшенко та ін. – Донецьк : Юго-Восток, 2008. – 275 с.
2. *Егоров П. В.* Управление развитием предприятий малого бизнеса / П. В. Егоров. – Донецьк : Лебедь, 2007. – 232с.
3. *Економіка підприємства.* Малий бізнес [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/17190512/ekonomika/maliy_biznes.
4. *Кредисов В. І.* Підприємництво – вирішальний фактор розвитку країн з перехідною економікою / В. І. Кредисов. – К. : Знання Україна, 2008. – 327 с.
5. *Мацуров І. Г.* Розвиток малих підприємств : монографія / І. Г. Мацуров, С. С. Вашаєва, С. Г. Дрига, О. А. Чуприна, А. В. Яценко. – К. : КНЕУ, 2009. – 181 с.
6. *Морщенок Т. С.* Регіональний аспект розвитку малих підприємств України / Т. С. Морщенок // Економічний вісник Донбасу. – 2009. – № 1 (9). – С. 76-79.
7. *Обличчям до малого бізнесу:* газета Zn.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dt.ua/ECONOMICS/oblichchyam_do_malogo_biznesu-98858.html.
8. *Судеркін А. М.* Необхідність та проблеми розвитку малого підприємництва на селі / А. М. Судеркін // Економіка та підприємництво : зб. наук. праць молодих учених та аспірантів. Вип. 12. – К. : КНЕУ, 2004. – С. 247-251.